

Amerika en Rusland

Beeldvorming bij de linkse intellectuelen in de Republiek van Weimar

Inleiding

De eerste wereldoorlog veranderde voorgoed de politieke wereldkaart. De oktoberrevolutie, een onmiddellijk gevolg van deze oorlog, maakte een einde aan het tsaristische Rusland. De Sovjet-unie, de eerste niet-kapitalistische mogendheid, deed haar intrede in de internationale politiek. De Verenigde Staten waren economisch en militair als het machtigste land uit dit conflict gekomen. Over beide landen ontstond in Duitsland een beeldvorming, waarbij de vraag in hoeverre deze landen als voorbeeld konden dienen voor mogelijke ontwikkelingen in de Duitse samenleving centraal stond.

Omdat beide landen uitgesproken vertegenwoordigers waren van twee ideologieën, het kapitalisme en het socialisme, is het mogelijk aan de hand van deze beeldvorming licht te werpen op de denkbeelden die in Duitsland leefden over de samenleving en de politiek. Het waren met name de linkse intellectuelen die zich over dit probleem uitlieten. In dit artikel ga ik nader in op de opvattingen van linkse intellectuelen die verbonden waren aan het kleine maar invloedrijke tijdschrift *Die Weltbühne*. De standpunten van deze intellectuelen waren niet onderworpen aan een bepaalde partijdiscipline. Dit betekent dat zij zich kritisch konden opstellen ten opzichte van de gevestigde politieke partijen en een eigen visie konden ontwikkelen ten opzichte van de Duitse samenleving. In het politieke landschap van Weimar stonden de *Weltbühne*-auteurs tussen SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) en de KPD (Kommunistische Partei Deutschlands) in. Hoewel zij zichzelf 'links' en 'socialistisch' noemden, kwamen zij keer op keer in conflict met deze twee arbeiderspartijen. Zij verweten de SPD een te grote bereidheid tot compromissen met de burgerlijke partijen. De KPD vonden zij anti-intellectualistisch en een te slaafse volgeling van Moskou. Zoals gezegd waren de oplagecijfers van de *Weltbühne* beperkt. De oplage overtrof nooit de 20.000 exemplaren, maar het blad ontleende zijn invloed en gezag aan zijn lezerspubliek: kunstenaars, beleidsambtenaren, partijkaders en niet te vergeten collega-journalisten. De opvattingen van de *Weltbühne*-auteurs kunnen als representatief worden beschouwd voor de partijloze linkse intellectuelen in de Republiek van Weimar.

In de volgende paragraaf wordt nader ingegaan op de politieke en econo-

mische verhouding van Duitsland met de Verenigde Staten en de Sovjetunie. Hieruit blijkt dat het beeld los stond van de plaats die beide landen innamen in de Duitse buiten- en binnenlandse politiek. Daarna komt het beeld van de Weltbühne-auteurs over beide landen aan de orde. Daarbij staat de vraag centraal in hoeverre zij de systemen van beide landen als een wenselijk toekomstperspectief voor de Republiek van Weimar zagen.

De Verenigde Staten en de Sovjetunie in de politiek van Weimar

De Verenigde Staten

In de tijd die lag tussen het Duitse aanbod voor de wapenstilstand van 4 oktober 1918 en de vrede van Versailles op zaterdag 23 juni 1919 groeide bij de Duitse regering het vertrouwen in de Verenigde Staten en president Woodrow Wilson. Op grond van zijn Veertien Punten-programma werd een rechtvaardige vrede verwacht. Bovendien had de 'Weimarer Koalition', bestaande uit de SPD, het katholieke Zentrum en de liberalen, de plaats ingenomen van het autoritaire bewind van Wilhelm II. Duitsland was in november 1918 een democratische republiek geworden; hiermee was een van de belangrijkste eisen van Wilson reeds ingewilligd. Ter rechterzijde had men minder vertrouwen en werd er gewaarschuwd voor te veel optimisme.¹ Op 7 mei 1919 kreeg de Duitse delegatie de vredesvoorwaarden overhandigd. De harde, compromisloze voorwaarden maakten een einde aan de hooggestemde verwachtingen en de regeringspartijen voelden zich verraden in hun vertrouwen in Wilson.² Voor de rechtse oppositiepartijen was het duidelijk dat de schuld van de nederlaag gezocht moest worden bij de partijen aan de linkerkant omdat zij, in een vlaag van defaitisme, een vredesaanbod hadden gedaan op een moment dat Duitsland nog lang niet verslagen was.³ In de jaren die hierop volgden was het doel van de Duitse buitenlandse politiek een herziening van het verdrag van Versailles te bewerkstelligen. Om dit te bereiken hoopte de regering op een bemiddelende rol van Amerika in het Europese conflict. Daarnaast achtte de Duitse regering Amerikaanse steun in de vorm van investeringen noodzakelijk voor de wederopbouw van het land.⁴

De Amerikaanse buitenlandse politiek was erop gericht in Europa een constellatie te creëren waarin Duitsland zou kunnen fungeren als markt voor de Amerikaanse export en investeringen. De republikeinse regering van de Verenigde Staten was dan ook gekant tegen een door de geallieerden gecontroleerd Duitsland. Met het aparte vredesverdrag dat Amerika in 1921 sloot met Duitsland werd aan deze politiek formeel uitdrukking gegeven.⁵

Na de inflatie en de Ruhrbezetting van 1923 bleek dat een economisch

niet-levensvatbaar Duitsland een last zou zijn voor de wederopbouw van Europa. De Verenigde Staten, de grootste crediteur van de Europese landen, besloot Duitsland financiële hulp te verlenen. Dit zou in de vorm van een grote lening geschieden waarbij de Duitse economische politiek onder toezicht kwam te staan van een Amerikaanse econoom. Dit hulpprogramma staat bekend als het Dawes-plan. Op 1 september 1924 trad het Dawes-plan in werking, waarbij Duitsland een lening ontving van 800 miljoen mark. De meningen in Duitsland over dit plan waren verdeeld. De republikeinse partijen, de Deutsche Demokratische Partei, de Deutsche Volkspartei, de Sozialdemokratische Partei Deutschlands en het Zentrum, samen het democratische midden en gematigd links vormend, waren er tevreden over.⁶ De rechtse partijen beschouwden het als een dictaat, als een tweede Versailles, terwijl de KPD het zag als een kolonisatie van Duitsland.⁷ De kritiek richtte zich voornamelijk op de vorm van het plan, de internationale controle waaronder Duitsland kwam te staan. Duitsland zou hierdoor zijn politieke onafhankelijkheid verliezen. Deze kritische geluiden over de vorm van het plan waren eveneens bij de linkervleugel van de SPD te horen. Alhoewel het duidelijk was dat het de Amerikanen in de eerste plaats ging om hun eigen belangen, beseften alle partijen dat het een pluspunt was dat de Verenigde Staten weer betrokken raakten bij de Europese politiek.⁸

Aan Amerikaanse zijde speelde nog een ander probleem. Daar leefde de angst dat de Europese staten, allen met grote schulden bij Amerika, een economische politiek zouden voeren die tegen de Verenigde Staten gericht zou worden. Die werd na het verdrag van Locarno in 1925 sterker, zodat er gestreefd werd naar een bilaterale regeling van de betrekkingen met de verschillende Europese landen.⁹ Achter elke gemeenschappelijke actie van Europa zag de Amerikaanse regering een poging om de staatkundige versnippering te compenseren door een economische samenwerking gericht tegen de Verenigde Staten.¹⁰

Het Dawes-plan had een aantal belangrijke gevolgen. In de eerste plaats verbeterden de Duits-Amerikaanse betrekkingen aanzienlijk; het was een eerste stap uit het internationale isolement waarin de Republiek van Weimar sinds 1919 verkeerde. In de tweede plaats was het Dawes-plan het begin van een periode van economisch herstel; het verschafte de economische basis van de bloei en politieke stabiliteit in de tweede helft van de jaren twintig. Hoe afhankelijk Duitsland was van de Amerikaanse hulp bleek in 1929 toen de ineenstorting van de Amerikaanse economie onmiddellijke gevolgen had voor de Republiek van Weimar.

De Sovjetunie

Al vrij snel na de eerste wereldoorlog ontstond er een toenadering tussen Duitsland en de Sovjetunie. De onverzoenlijke houding van Frankrijk en Groot-Brittannië ten aanzien van Duitsland was de belangrijkste oorzaak hiervan. Bovendien werd deze toenadering mogelijk gemaakt doordat Lenin in 1921 de Nieuwe Economische Politiek afkondigde. Het ideaal van de wereldrevolutie was voorlopig van de baan, de nadruk kwam te liggen op de economische wederopbouw; hiervoor had de Sovjetunie financiële en technische hulp uit het Westen nodig. Duitsland was bereid deze te verschaffen.¹¹ Al vanaf maart 1921 waren er contacten tussen de Reichswehr en het Rode Leger. Het resultaat van die contacten was dat de Duitsers de Sovjets hielpen bij de opbouw van hun leger. Op deze manier konden de Duitsers wapens produceren en op Russische bodem Duitse militairen oefenen, zaken die bij het Verdrag van Versailles waren verboden. Bovendien bestond hiervoor in Duitsland zelf nauwelijks gelegenheid omdat de Reichswehr onder internationaal toezicht stond.¹² Als bijkomend voordeel voor de Sovjetunie bood de toenadering tot Duitsland de mogelijkheid om een eensgezind anti-Sovjetfront in het Westen te voorkomen.¹³ De toenadering werd in 1922 bevestigd door het Verdrag van Rapallo. Tot verbazing van de overige Europese staten gingen de Republiek van Weimar en de Sovjetunie diplomatieke en economische betrekkingen aan; tevens werd afgezien van herstelbetalingen. Daarnaast werd in een geheim protocol de militaire samenwerking definitief geregeld. Bij het verdrag van Berlijn, van 1926, werd deze overeenkomst uitgebreid met een niet-aanvalsverdrag.

Het hoofddoel van de Duitse buitenlandse politiek in de jaren 1919-1932 was een revisie van Versailles tot stand te brengen en zo Duitsland weer een Europese mogendheid te maken. De gevolge strategie hierbij was het voorkomen van een eenzijdige binding met het Oosten of het Westen. De Duitse ministers van Buitenlandse Zaken slaagden erin een definitieve keuze tussen de Verenigde Staten en de Sovjetunie te vermijden.¹⁴ Wel kan gesteld worden dat de relaties met de Verenigde Staten van grotere betekenis waren. Het opmerkelijke is dat de overwegend conservatieve regeringen en diplomaten geen problemen hadden met de innige relaties met de Sovjetunie.

Het Amerika- en Ruslandbeeld bij linkse intellectuelen

De Verenigde Staten

De machtspositie van de Verenigde Staten en de enorme groei van de Amerikaanse economie in de naoorlogse periode waren de oorzaak van het ontstaan

van een Amerika-beeld. Dit beeld werd in hoge mate bepaald door de politieke en maatschappelijke opvattingen van de waarnemer, zodat er verschillende beelden naast elkaar bestonden. Verschillende aspecten werden al naar gelang de politieke herkomst van de waarnemer anders gewaardeerd en benadrukt. Om dit duidelijk te maken zal ik hier eerst kort ingaan op het Amerika-beeld van de liberalen en van de rechtse partijen. De liberalen hadden met name waardering voor de organisatie van de Amerikaanse economie, de technische vooruitgang en productiemethoden. Volgens deze liberalen waren de Amerikaanse economische voorsprong en het ontbreken van sociale spanningen te danken aan een juiste toepassing van het vrije markt-mechanisme. Ook de rechtse partijen projecteerden hun eigen wensen op de veronderstelde werkelijkheid in de Verenigde Staten. Zij zagen in de Amerikaanse machtsontplooiing een voorbeeld dat door Duitsland gevolgd diende te worden; evenals de liberalen beschouwden zij economische groei en het terugdringen van maatschappelijke tegenstellingen als voorwaarde tot herstel. Het is duidelijk dat zowel bij de liberalen als bij de rechtse partijen sprake is van een beeld, voortkomend uit de eigen Duitse problemen en de politieke verdeeldheid.¹⁵

De Weltbühne-auteurs echter benadrukten vooral de cultuurvijandige aspecten van de Amerikaanse samenleving. Deze werden veroorzaakt door de in hun ogen te grote nadruk die werd gelegd op het economisch rationalisme.¹⁶ De kritiek richtte zich tegen de geestdodende en vervlakkende tendenties; er zou een vercommercialisering van alle waarden en normen optreden waarbij geld de maatstaf was. Het streven naar persoonlijk succes werd verheven tot het enige sociale ideaal.¹⁷ Een belangrijk gevolg hiervan was volgens de linkse intellectuelen de volstreekte inhoudsloosheid van de Amerikaanse politiek. In een artikel in de Weltbühne uit 1929 verbaasde de auteur, R. Gothe, zich over de politieke apathie van de Amerikaanse arbeider, dit in tegenstelling tot de actieve rol van de Duitse arbeidersbeweging. In zijn reisverslag berichtte de auteur dat het niet mogelijk was met Amerikaanse arbeiders over politiek te praten; ze waren er niet in geïnteresseerd en zagen bovendien het nut van politiek niet in. De politiek was geen zaak van ideologie, de politiek was niet meer dan een goedbetaald 'Geschäft' voor de rijken. De auteur verklaarde aldus het ontbreken van een invloedrijke socialistische beweging in de Verenigde Staten. Deze houding van de Amerikaanse arbeider maakte het leven in de Verenigde Staten voor de auteur dan ook ondraaglijk.¹⁸ Goldbeck, een andere correspondent van de Weltbühne, had ook kritiek op het politieke leven in de Verenigde Staten. In zijn serie

artikelen, 'Brief aus Amerika', die in 1920 in de Weltbühne werd gepubliceerd protesteerde hij fel tegen de mentaliteit van de Amerikaanse politici. Zijn voornaamste kritiek was het ontbreken van enige visie of duidelijke opvattingen over staat en samenleving. Het ging deze politici uitsluitend om macht en goed betaalde banen. Ze waren verworpen tot slaven van de 'Wahlmaschine' en van het 'Parteimilitarismus'.¹⁹ In een ander artikel, getiteld 'Stumpfsinn in Amerika', ging hij hier nader op in. Hij constateerde dat de partijstrijd stompzinnig was, daar beide grote partijen voorstander waren van de handhaving van de bestaande maatschappelijke en economische situatie, en de enige inzet het veroveren van de macht was. Enige toekomstvisie ontbrak. Het maakte, volgens Goldbeck, geen enkel verschil op welke partij de Amerikaanse kiezer zijn stem zou uitbrengen.²⁰ Andere auteurs verklaarden het ontbreken van maatschappij-kritische partijen uit een totaal ontbreken van originaliteit in de Amerikaanse cultuur. Goldschmidt schreef in 1930 dat de Verenigde Staten geen eigen ras en geen eigen literatuur hadden ontwikkeld; zelfs het succesvolle kapitalisme was een importartikel. De Amerikanen hadden niets oorspronkelijks ontwikkeld en ze konden en moesten dat ook vooral niet doen, "weil es nichts Eigenes gibt und geben kann."²¹

In de Republiek van Weimar bestonden er verschillende Amerika-beelden. Bij de liberalen en rechtse partijen overheerste de bewondering voor de economische prestaties en de sociale rust. De Weltbühne-auteurs daarentegen hadden veel kritiek op de overwaardering van de materiële aspecten van het leven. Volgens hun werd daardoor voorbijgegaan aan de geestelijke waarden en ontstonden zo vervlakking en politieke apathie. Hieruit blijkt dat de Weltbühne-auteurs grote waarde hechtten aan de rol van de arbeidersbeweging in de Duitse politiek en hun waardering voor de Europese cultuur.

De Sovjetunie

In tegenstelling tot de eensgezindheid over de Verenigde Staten, bestonden onder de Weltbühne-auteurs ten aanzien van de Sovjetunie duidelijke meningsverschillen. Een deel van de Weltbühne-auteurs schreef bewonderende, tamelijk kritiekloze artikelen over de Sovjetunie. Andere auteurs oefenden wel degelijk kritiek uit op de onderdrukking in de Sovjetunie. Dat in één en hetzelfde tijdschrift artikelen van verschillende strekking werden geplaatst was het gevolg van de weinig strakke redactiepolitiek ten aanzien van dit onderwerp van hoofdredacteur Carl von Ossietzky.

De artikelen waarin positief over de Sovjetunie werd bericht kenmerkten

was Pol wel te spreken; hij geloofde niet in de kritiek dat het Russische volk zou leven onder de knoet van een bloedige dictatuur. De bewijsvoering van Pol voor zijn stelling is enigszins merkwaardig te noemen; hij gebruikte de oplagecijfers van literaire werken als maatstaf voor het politieke klimaat. In een land waar de staatsuitgeverij sinds 1919 ruim 158 miljoen boeken van hoge geestelijke waarde had verkocht kon geen onderdrukking bestaan, aldus Pol.²³

Ook het thema sociale ongelijkheid nam een prominente plaats in in de reisverslagen van de linkse intellectuelen die de Sovjetunie bezochten. Zij die positief over de Sovjetunie berichtten benadrukten dat de kloof tussen arm en rijk niet meer bestond; partijleiders en ministers verdienden nauwelijks meer dan arbeiders.²⁴ In de jaren dertig gaven de gastheren toe dat ook bij hun inkomensverschillen en sociale stratificatie voorkwamen. Het is typerend voor de verslaggeving van dit deel van de linkse intellectuelen dat zij dit nieuwe gegeven onmiddellijk positief uitlegden. De ongelijkheid zou leiden tot de verbetering van de nieuwe, in opbouw zijnde maatschappij.²⁵ Blijkbaar legden deze intellectuelen twee verschillende maatstaven aan; zij beoordeelden de maatschappelijke verschijnselen afhankelijk van de samenleving waarin ze zich voordeden. De bekende auteur Leon Feuchtwanger, verklaarde dan ook dat de ongelijkheid, gebaseerd op het principe dat eenieder beloond werd al naar gelang hetgeen hij of zij bereikt had, in de Sovjetunie wél volkomen redelijk was. In het kapitalistische Duitsland waren dergelijke praktijken natuurlijk onaanvaardbaar.²⁶ Zo werden kinderarbeid en zwaar, geestdodend werk afgekeurd maar wanneer dit plaats vond in de Sovjetunie werd dit getolereerd. Daar was het een symbool van sociale eenheid en gezamenlijke inspanning voor de opbouw van de maatschappij. Bijkomend voordeel was dat het kinderen al vroeg leerde om de arbeid te respecteren en het een einde maakte aan de generatiekloof. Deze redenering is karakteristiek voor de houding van deze linkse intellectuelen ten aanzien van eventuele misstanden in de Sovjetunie; de opbouw van de Sovjetunie werd gezien als een belangrijk doel en dit heiligde de middelen.

Niet alle medewerkers van de Weltbühne waren zo positief over de ontwikkelingen in de Sovjetunie. Regelmatig verschenen er kritische artikelen die met name de politieke onderdrukking aan de kaak stelden. Stalin werd door deze auteurs dan ook regelmatig met de Italiaanse dictator Mussolini vergeleken. Een enkele keer ontstonden er polemieken in de kolommen van dit blad. Hoogtepunt van deze meningsverschillen vormt de discussie tussen Arnold Zweig en Heinz Pol. Naar aanleiding van het geruchtmakende proces en

was Pol wel te spreken; hij geloofde niet in de kritiek dat het Russische volk zou leven onder de knoet van een bloedige dictatuur. De bewijsvoering van Pol voor zijn stelling is enigszins merkwaardig te noemen; hij gebruikte de oplagecijfers van literaire werken als maatstaf voor het politieke klimaat. In een land waar de staatsuitgeverij sinds 1919 ruim 158 miljoen boeken van hoge geestelijke waarde had verkocht kon geen onderdrukking bestaan, aldus Pol.

Ook het thema sociale ongelijkheid nam een prominente plaats in in de reisverslagen van de linkse intellectuelen die de Sovjetunie bezochten. Zij die positief over de Sovjetunie berichtten benadrukten dat de kloof tussen arm en rijk niet meer bestond; partijleiders en ministers verdienden nauwelijks meer dan arbeiders. In de jaren dertig gaven de gastheren toe dat ook bij hun inkomensverschillen en sociale stratificatie voorkwamen. Het is typerend voor de verslaggeving van dit deel van de linkse intellectuelen dat zij dit nieuwe gegeven onmiddellijk positief uitlegden. De ongelijkheid zou leiden tot de verbetering van de nieuwe, in opbouw zijnde maatschappij.²⁵ Blijkbaar legden deze intellectuelen twee verschillende maatstaven aan; zij beoordeelden de maatschappelijke verschijnselen afhankelijk van de samenleving waarin ze zich voordeden. De bekende auteur Leon Feuchtwanger, verklaarde dan ook dat de ongelijkheid, gebaseerd op het principe dat eenieder beloond werd al naar gelang hetgeen hij of zij bereikt had, in de Sovjetunie wél volkomen redelijk was. In het kapatalistische Duitsland waren dergelijke praktijken natuurlijk onaanvaardbaar.²⁶ Zo werden kinderarbeid en zwaar, geestdodend werk afgekeurd maar wanneer dit plaats vond in de Sovjetunie werd dit getolereerd. Daar was het een symbool van sociale eenheid en gezamenlijke inspanning voor de opbouw van de maatschappij. Bijkomend voordeel was dat het kinderen al vroeg leerde om de arbeid te respecteren en het een einde maakte aan de generatiekloof. Deze redenering is karakteristiek voor de houding van deze linkse intellectuelen ten aanzien van eventuele misstanden in de Sovjetunie; de opbouw van de Sovjetunie werd gezien als een belangrijk doel en dit heiligde de middelen.

Niet alle medewerkers van de Weltbühne waren zo positief over de ontwikkelingen in de Sovjetunie. Regelmatig verschenen er kritische artikelen die met name de politieke onderdrukking aan de kaak stelden. Stalin werd door deze auteurs dan ook regelmatig met de Italiaanse dictator Mussolini vergeleken. Een enkele keer ontstonden er polemieken in de kolommen van dit blad. Hoogtepunt van deze meningsverschillen vormt de discussie tussen Arnold Zweig en Heinz Pol. Naar aanleiding van het geruchtmakende proces en

de terechtstelling van 48 ingenieurs te Moskou wegens sabotage en industriële spionage, ondertekenden 42 vooraanstaande Duitse intellectuelen, kunstenaars en wetenschappers een protest. Naast Zweig behoorde Albert Einstein tot de belangrijkste ondertekenaars. In een artikel in de vorm van een open brief verdedigde Zweig zijn stellingname. Hij wilde de aanklacht niet bestrijden maar achtte sabotage toegestaan aangezien deze gericht was tegen "das System des Zwangskommunismus".²⁷ In dit artikel oefende Zweig ook kritiek op de Sovjet planeconomie uit; "Ein Zwangsstaat, wie der russische, scheint offenbar kein mittel zu haben, um innerhalb zehnjähriger, immer wieder als aufbauend dargestellter Leistungen die Seelen derjenigen deiner Mitarbeiter zu gewinnen, die der herrschenden Richtung der Kommunistischen Partei nicht angehören".²⁸ Zweig veroordeelde de executies en de onderdrukkende methodes van de Sovjetstaat in het algemeen. Naar zijn mening hebben mensen de plicht en het recht om "gegen diejenigen zu kämpfen, die unter Aufwand hämmernder Suggestionen das Leben der Massen für Ziele vergeuden, die weder des Lebens noch des Sterbens würdig waren oder sind".²⁹ Het is duidelijk dat Zweig zich keerde tegen de redenering van Pol en Feuchtwanger c.s. dat 'het doel de middelen zou heiligen'. Hij stond op het standpunt dat geen enkel regime het recht heeft bepaalde burgerrechten van zijn onderdanen te schenden. Pol reageerde fel op Zweigs aanval en stelde de ondertekening van het manifest gelijk met verraad van het socialisme. Volgens hem kon Zweig niet over de situatie in de Sovjetunie oordelen, "als wüsstent sie" (de 42 intellectuelen) "Über die Methoden eines ihnen völlig fremden Landes genau so gut Bescheid wie Über die ihres eignen".³⁰ In de tweede plaats verweet hij Zweig te weinig op Duitse misstanden te letten en uitsluitend de Sovjetunie te bekritisieren, waardoor Duitsland wel in een heel gunstig daglicht kwam te staan: "was für ein Paradies muss doch dieses Deutschland sein, dass seine Repräsentanten gegen die Barberei eines fremden Landes in so feierlicher Weise und mit einem solchen Aufwand von Gewicht protestieren".³¹ In een laatste artikel in deze serie kwam Zweig terug op het ontbreken van de meest elementaire politieke vrijheden in de Sovjetunie, "Darum machen wir Opposition, weil in Russland selber sie nicht geduldet wird, und wir haben furchtbare Beispiele noch heute davon in russischen Gefängnissen".³²

Samenvattend kunnen wij stellen dat een deel van de Weltbühne-auteurs een positief beeld van de Sovjetunie schetste. Bij deze auteurs stond het belang van de opbouw van een anti-kapitalistische staat voorop, daarnaast bestond bij dit deel van de medewerkers het idee dat in de Sovjetunie

sprake was van een socialistisch experiment; hier kwam een nieuwe maatschappij tot stand. De vraag of deze auteurs het Sovjet-systeem ook in eigen land ingevoerd wilden zien is moeilijker te beantwoorden. In de regel achtten zij het autoritaire systeem wél geschikt voor Rusland en passend bij het Russische volkskarakter, maar in Duitsland verkozen zij te leven en te werken binnen een democratisch kader. Andere auteurs daarentegen verklaarden dat, ondanks de grote economische prestaties, de methoden van Stalin yerwerpelijk waren. Niet de realisatie van een nieuw systeem stond voor hen voorop maar de garanties van individuele vrijheden.

Conclusie

Uit het voorafgaande moge duidelijk zijn geworden dat er in Duitsland uitgesproken meningen bestonden over de Verenigde Staten en de Sovjetunie. De economische prestaties in Amerika en de politieke en sociale rust die er zou heersen wekten bij rechts en bij de liberalen grote bewondering. Bij de medewerkers van de Weltbühne bestond een duidelijk negatief beeld van de Verenigde Staten. Volgens hun veroorzaakte het Amerikaanse systeem een geestelijke vervlakking, een vercommercialisering van alle waarden en een politieke apathie. De Verenigde Staten waren derhalve eerder een bedreiging dan een voorbeeld voor de Duitse cultuur en politiek.

De meningen van de linkse intellectuelen over de Sovjetunie waren verdeeld. Bij een aantal van hen bestond een sterk geïdealiseerd beeld. De indruk bestond dat in de Sovjetunie de "nieuwe mens" aan het ontstaan was. De Sovjetunie werd in de jaren twintig en dertig een belangrijk reisdoel van intellectuelen die dit met eigen ogen wilden aanschouwen. Met name na de crisis van 1929 zocht men naar een alternatief voor de sociale en economische chaos in eigen land. Deze bezoeken werden weliswaar zorgvuldig geregisseerd door de Sovjet-autoriteiten maar dit is niet de enige verklaring voor de enthousiaste reisverslagen. De idee dat in de Sovjetunie op rationele wijze een nieuwe samenleving werd geconstrueerd oefende een grote aantrekkingskracht uit op deze linkse intellectuelen, daarnaast spraken de grote veranderingen die de revolutie teweeg had gebracht sterk tot de verbeelding. Dat het ten dele 'liefde op afstand' was blijkt wél uit het feit dat zij de invoering van dit systeem in eigen land afwezen. Niet alle Weltbühne-auteurs lieten zich verleiden door het totalitaire systeem, zij behielden het geloof in vooruitgang onder een parlementair systeem en wezen dictatuur, geweld en terreur af. Voor hen was onaanvaardbaar te leven in een maatschappij waar de eigen onafhankelijkheid en ongebonden-

heid verloren zouden gaan.

CARL GOVERS

Noten:

1. P. Berg, Deutschland und Amerika 1919-1929. Über das deutsche Amerika-bild zwanziger Jahre (Lübeck en Hamburg 1963), 15.
2. Ibidem, 24.
3. Ibidem, 17.
4. W. Link, Die Beziehungen zwischen der Weimarer Republik und den USA, in: Die Weimarer Republik, M. Stürmer (ed.) (Königstein/Ts 1980), 64.
5. Ibidem, 63.
6. Berg, Deutschland, 77.
7. Ibidem, 76.
8. Ibidem, 78.
9. Link, Beziehungen, 77.
10. Ibidem, 72.
11. H. Heiber, Die Republik von Weimar (München 1982), 102.
12. Ibidem, 72.
13. K. Hiltbrand, Sad deutsche Reich und die Sovjetunion im internationalen system 1918-1932. Legitimität oder Revolution, in: Die Weimarer Republik, M. Stürmer (ed.) (Königstein/Ts), 40.
14. Ibidem, 44.
15. Berg, Deutschland, 111 ff.
16. Ibidem, 135.
17. Ibidem, 139.
18. R. Gothe, Amerikanische Arbeiter, in: Weltbühne, I, 1929, 825.
19. E. Goldbeck, Brief aus Amerika, in: Weltbühne, I, 1920, 584.
20. E. Goldbeck, Stumpfsinn in Amerika, in: Weltbühne, II, 1920, 381.
21. A. Goldschmidt, Amerika-?, in: Weltbühne, II, 1930, 175.
22. D. Cauter, The fellow-travellers. A postscript to the Enlightenment (New-York 1973), 3. Dit valt te vergelijken met recentere bevestigingen voor 'revolutionaire' samenlevingen zoals Cuba, China, Vietnam en Uiter-aard Nicaragua. Zie hiervoor ook P. Hollander, Political Pilgrims. Travels of western intellectuals to the Soviet Union, China and Cuba 1928-1978 (Oxford 1981).
23. H. Pol, Moskau 1930, in: Weltbühne, I, 1930, 830.
24. Hollander, Political Pilgrims, III.
25. Ibidem, 114.
26. Ibidem.
27. A. Zweig, Die Moskauer Hinrichtungen, in: Weltbühne, II, 1930, 707.
28. Ibidem.
29. Ibidem, 708.
30. H. Pol, Protest gegen Protest, in: Weltbühne, II, 1930, 751.
31. Ibidem, 752.
32. A. Zweig, Macht oder Freiheit, in: Weltbühne, II, 1930, 786.